

Iz uvoda k romanu *Bratje Karamazovi* imam izpisano: iz daljšega stavka: »Zgolj-bit ni ne idealizem ne materija, tako da tudi dejavna ljubezen ni ne idealizem pa tudi ni materializem, pač pa je izstop iz metafizike.« Tudi ta »pač pa« je uporabljen napačno, prav bi bilo: »temveč je izstop iz metafizike.«

Občutek za pravilno rabo je, kakor vidimo, zrahljan tudi že pri prevajavcih in esejistih. Kako je opešal med časnikarji, lahko ob pozornem prebiranju naših listov odkrijete sami. Končajmo z enim najnovejših zgledov iz *Mladine*: »To torej niso državljanska gibanja v pravem pomenu besede, pač pa demonstracije politične kulture.« Spet je »pač pa« uporabljen napačno, najlepše pa bi šlo tu brez veznika: »To niso državljanska gibanja, to so demonstracije politične kulture.«

Janez Gradišnik
Ljubljana

Ocene in poročila

JUBILEJNI ZVEZEK LITERARNEGA LEKSIKONA

(Lado Kralj: *Ekspressionizem, Ljubljana, DZS 1986, 212 strani, 30. zvezek Literarnega leksikona*)

Kraljeva študija je doslej najboljše in najnatančnejši prikaz ekspresionizma pri nas. V skladu s skupno zasnovo Literarnega leksikona je tudi »Ekspressionizem« razdeljen na splošni, mednarodni del (poglavji Nemški ekspresionizem, Ekspresionizem kot mednarodni pojav) in na oris pojava pri nas (Slovenski ekspresionizem).

Kralj nam najprej predstavi nastanek in razvoj pojma. Izraz ekspresionizem se je uveljavil najprej na področju likovne umetnosti (že v 19. stol.), leta 1911 pa se pojavi kot skupinska oznaka nekaterih mladih nemških književnikov (»Mi smo ekspresionisti«). Programatično pa je bil ekspresionizem podrobneje predstavljen šele po Edschmidovem manifestu *Expressionismus in der Dichtung* (1918). Problem, ki nanj opozori tudi Kralj in ki se z njim sploh srečujemo pri vseh uvrščanjih avtorjev v razne smeri, stile, gibanja ipd., je: ali je odločilnejša lastna opredelitev avtorja (sem romantik, realista, ekspresionist itd.) ali pa sodba kritikov, teoretikov, literarnih zgodovinarjev, ki postavljajo avtorje »v predalčke« po svojih (različnih) zamislih. Kot kaže, ima nasploh pomembnejšo vlogo druga skupina. Jasno pa je, da je znanstvena uporabnost takega označevanja vsekakor dokaj relativna.

Od bolj znanih nemških avtorjev, ki so se sami šteli za ekspresioniste, omenja Kralj samo G. Kaiserja, T. Däublerja, G. Benno, I. Golla in K. Edschmida. Periodizacije ekspresionističnega gibanja so različne, kot najčešči mejni letnici se pojavljata 1910 in 1925. Vodilni nemški ekspresionistični reviji sta bili *Die Aktion* (1911–1932) in *Der Sturm* (1910–1932), prva bolj politično, druga pa umetnostno revolucionarna. Bibliografija zaznamuje v celoti kar 100 ekspresionističnih revij v Nemčiji, 28 zbornikov in 24 antologij, programov in manifestov pa je bilo že kar nepregledno število (okoli 300). Kot nesporne literarne in filozofske vzornike ekspresionizma navaja Kralj: F. T. Marinetti, A. Strindberga, F. Nietzscheja in H. Bergsona. Prvi je vplival na del ekspresionistične lirike, drugi (z dramami iz zadnje faze) na del ekspresionistične dramatike.

Strukturno bistvo ekspresionizma seveda ni enotno. Kralj navaja (str. 30–31), »da ga sestavlja več zares heterogenih literarnih tokov, svetovnonazorskih in političnih pozicij, ki se med sabo niso znale uskladiti«. V 30. letih sta proti ekspresionizmu družno nastopila nacizem (sežiganje ekspresionističnih knjig, kritika ekspresionizma kot izrojene umetnosti) in stalinizem. Teoretik G. Lukács je celo označil ekspresionizem kot predhodnika fašizma!

Nadalje Kralj podrobneje obravnava nemško ekspresionistično liriko in dramatiko in problematizira pojem ekspresionistične proze, ki je domala neobstoječa oziroma opazen le v širšem okviru modernistične literature. Razen v Nemčiji je bil ekspresionizem vpliven predvsem še v srednji Evropi oziroma

v deželah, nemških sosedah. Kralj obsežneje spregovori o ekspresionizmu pri Hrvatih in Srbih, pri slednjih v zvezi z ekspresionizmom tudi o Micičevem zenitizmu.

Prvo informacijo o ekspresionizmu pri nas je prispeval Izidor Cankar v Domu in svetu 1912. Ekspresionizem je tu zgolj pojem v slikarstvu. V Slovanu 1914 je odklonilno poročal o ekspresionizmu (že literarnem) Albin Ogris, leta 1918 se je v Času z navdušenjem opredelil za ekspresionizem Ivan Dornik. Večina domačih kritikov in esejistov je pobude za genezo ekspresionizma iskala v prvi svetovni vojni. Kralj prikaže zatem sistematično razvoj ekspresionizma pri nas in njegovo recepcijo po obdobjih (npr. 20. leta, 30. leta, po drugi svetovni vojni). Med avtorji, ki so se sami prištevali k ekspresionizmu, navaja Kralj Kosovelovo skupino okoli Mladine (1925–1927) in pa katoliško mladinsko gibanje okrog Križa na gori (1924–1927). Pesniki slednje skupine so npr. brata Vodnika in Kocbek. Jarc, ki ga danes štejem, za vzornega ekspresionista v 20. letih, je 1927 povsem jasno izpovedal dvom o tem, »kako more umetnik prisegati oziroma služiti kaki struji, pa najsi bo še tako svobodoumna in novatorska«. V sredi 30. let je slovenska levičarska kritika (I. Brnčič, B. Fatur, V. Pavšič) ostro napadla ekspresionizem, pač po vzoru sovjetske linije o »edino pravem« socrealizmu. Bolj naklonjeno sta komentirala ekspresionizem 1938 A. Ocvirk in F. Vodnik, ki sta ga ocenila za pesniško oziroma literarno revolucijo.

Po drugi svetovni vojni je vrsta literarnih zgodovinarjev gledala na ekspresionizem kot obdobje (predvsem desetletje po prvi svet. vojni). Dejansko se lahko čudimo, kdo vse se je znašel med ekspresionisti, omenjenimi v naših literarnih zgodovinah. Kralj zavrača periodizacijske (obdobne) kombinacije z ekspresionizmom, saj gleda upravičeno nanj kot na gibanje in ne kot na smer. V tekstualni bazi slovenskega ekspresionizma navede Kralj tele vidnejše avtorje: A. Podbevška, F. Albrehta, T. Seliškarka, M. Klopčiča, B. Voduška, M. Jarca in S. Kosovela.

Kraljeva študija nam nudi bogato bero podatkov, ki so premišljeno povezani in zanimivo podani. Vsekakor gre za delo, ki izpričuje ob temeljni erudiciji zanesljivo znanstvenost in širšo uporabnost.

Andrijan Lah
Ljubljana

OTROK IN KNJIGA

revija za vprašanja mladinske književnosti in knjižne vzgoje, št. 25, 26, Založba Obzorja Maribor, 1987

Jeseni sta z enoletno zamudo izšli dve številki revije, namenjene predvsem vzgojiteljem in osnovnošolskim učiteljem, ki pa je v vseh ljubljanskih knjigarnah in osnovnih šolah ne bomo našli.

Petindvajseta številka je tematska; v njej so prispevki s posvetovanja in okroglo mizo z naslovom Kič – posebej v knjigah za otroke, ki je bilo 20. IX. 1986 v Mariboru. Z referati je sodelovalo deset avtorjev, razpravljalcev za okroglo mizo pa je bilo še dvakrat toliko.

Tematski sklopi so bili sledeči: a) opredelitev vloge umetnosti za otroke, definicija kiča in njegova potrebnost; b) primerjanje otrokovega odnosa do kiča z odnosom odraslega; c) boj proti kiču, da ali ne.

Mnogi avtorji pripisujejo otroški literaturi vlogo instrumenta pri vzgoji k odraslosti, odraslosti v moralnem, estetskem in družbenem pomenu (B. Stražar). Razumejo jo tudi kot širjenje otrokove izkušnje, ki nikakor ne more biti samo neposredno stvarna, s čimer literatura prispeva k uspešnosti otrokove socializacije in njegovega vstopanja v kulturo, v kateri odrašča (M. Grosman). Proti konceptu literature kot vzgojnega orodja sta se oglasila M. Hladnik in B. A. Novak. Njegovo temeljno pomanjkljivost vidita v posiljevanju otroka z vrednotami odrasle literature in z vrednotami nekakšne abstraktne vzgoje. Vsaka vzgoja je manipuliranje z otrokom. Zato je pomen literature za otroke v tem, da otroke povabi v igro, ki je zanje globalni način spoznavanja. Temeljna kategorija otroškega in umetnostnega dojemanja sveta pa je enaka, to je čudenje.